

In potem ... nema in gluha tišina

Ob drugi obletnici odkritja grobišča v rudniku Huda Jama

V četrtek, 3. marca, je bilo v prostorih Študijskega centra za narodno spravo v Ljubljani znanstveno srečanje ob drugi obletnici vstopa do grobišča povojnih pomorov v rudniku Barbara pri Hudi Jami. Na srečanju so bili predstavljeni znanstveni prispevki strokovnjakov z različnih področij (zgodovina, pravo, psihoterapija, kriminalistika, novi mediji) in koncept promocije slovenske Guernice, delo slikarke Margarite Marie Dolinar.

Najprej je pod naslovom *Na dnu človeških usod* spregovorila mag. Andreja Valič, direktorica Študijskega centra za narodno spravo, ki je dejala, da je dogodek posvečen spominu žrtvam Hude Jame in vseh drugih morišč na Slovenskem in v opomin državi Sloveniji, ki naj poravnava svoj civilizacijski dolg do vseh žrtev vseh totalitarizmov v vseh pogledih. »Spomnimo se: odkritje Hude Jame je marca 2009 odjeknilo po vsem svetu, ljudje so z grozo zrlili v posnetke trupel, ki jim je bilo še posmrtno odvzeto človeško dostojanstvo. Zgrožena javnost je zahtevala odgovore: kdo, kdaj, zakaj, kako, koliko ...? Ko je bil prvi šok mimo, je vse močneje prodiral v ospredje razmislek o vseh razsežnostih Hude Jame.« Zato je posebej izpostavila vprašanja: o krivcih in izvršiteljih zločina; politični volji, ki bi zmogla identifikacijo žrtev, dostojen pokop in spomenik; etiki in sposobnosti civiliziranega odnosa do žrtev, nikoli sojenih in vendar neusmiljeno umorjenih ter o pravu, ukazovalcih in izvršiteljih zločina, sposobnosti njihovega prepoznavanja in privedbe pred roko pravice.

Po mnenju Valičeve je refleksij in neodgovorjenih vprašanj dve leti po odkritju Hude Jame mnogo, pravzaprav iz dneva v dan več. »Na Študijskem centru menimo, da je naša civilizacijska dolžnost, da poskušamo – iz različnih zornih kotov – iskati odgovore na ta vprašanja in tako prispevati k zdravljenju ene največjih slovenskih travm. Ne zato, ker bi želeli – kot nam očitajo dejurni komentatorji – znova izkopavati kosti in vleči okostnjake iz omar. Tega nam ni treba, saj kosti kar same silijo na dan, okostnjaki pa na Slovenskem vsak dan padajo iz omar. Zgovoren je podatek, ki govori o več kot šeststo prikritih moriščih na slovenskem ozemlju, ki bi ga morda lahko poimenovali kar 'polja smrti'. Bog ve, kaj vse nam še odkrije prihodnost. Ne nazadnje se je število morišč na Slovenskem pred petimi leti vrtelo okrog številke sto. Vse tiste, ki godrnjajo in vpijejo, naj preteklost vendar že enkrat prepustimo preteklosti, pa bi rada spomnila na staro in neštetokrat potrjeno modrost, ki pravi: Kdor ne pozna preteklosti, je obsojen na njeno ponavljanje.

Jože Dežman (Gorenjski muzej Kranj) je svojemu nastopu dal naslov *Tabuizacija in detabuizacija*.

Poudaril je, da je razprava o Hudi Jami razprava o tem, kaj je normalno in kaj nenormalno. Pritegnil je misli kolega Mitje Ferenc, ki je rekel, da »smo prišli do vrat svoje preteklosti, jih odprli, vstopili, zdaj

pa ne moremo ven, da bi povedali, kaj smo videli«. O krivdi in grehu ne morejo presojudati morilci in vse več tistih, ki imajo moč in jim razkrivanje zločina ni v interesu, se s Ferencem strinja Dežman. »Tukaj je mentalitetni blok, ki pove, kam nas hoče nekdo usmerjati v tej družbi,« opozarja Dežman in dodaja, da je sprava zlorabljen pojem. Opozoril je na nujnost ureditve pokopa žrtev iz Hude Jame. Ta se sicer zdaj ureja, konec meseca bo urejeno pokopno mesto oziroma kostnica, kamor bodo aprila prenesli žrtve. Takrat se bo slovenska javnost lahko opredeljevala do teh zadev, je še dodal.

tigono. Potem je spregovorila o problematiki travme in o obremenjenosti potomcev tistih, ki so pri zločinah sodelovali. Poudarila je, da je potrebno o umorih spregovoriti in dati žrtvam imena. Očiščenje krivde je nujno, pri ljudeh s travmo pa je potrebno svet postaviti na novo oz. najti nov smisel življenja. Prebrala je tudi prispevek dr. Tomaža Erzarja (Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani) o izgubljenem sočutju. V njem je avtor spregovoril o travmi pri žrtvah in storilcih.

Žalec je temo o temeljnih problemih družbene morale na Slovenskem začel z navajanjem Martina Bubra,

Na znanstvenem srečanju so spregovorili tudi: Andreja Valič, Matija Ogrin, Marko Štrovs, Jože Dežman in Katarina Kompan Erzar (Foto: I. Ž.)

Žrtve komunističnega režima

Vodja sektorja za vojna grobišča pri ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve Marko Štrovs je svoj nagovor naslovil *Hudi spomini na Hudo Jamo*. Opozoril je, da od 600 evidentiranih lokacij prikritih grobišč ni niti ene take, za katero bi lahko rekli, da je urejeno vojno pokopališče žrtev komunističnega režima. Po njegovem mnenju se pri vojnih in prikritih grobiščih vseh žrtev revolucije v dvajsetih letih zaradi političnih nasprotovanj ni naredilo nič bistvenega. Spremenil se je način pogovora o tej problematiki, obnašanje oblastnikov pa je ostalo enako kot pred demokratizacijo. Tudi pri Hudi Jami se je to jasno pokazalo. Opisal je, kako so politični birokrati po raznih ministrstvih preprečevali začetek del v rudniku Barbara in šele z iznajdljivostjo so lahko leta 2008 pričeli z deli. Organizirali so »reševalno akcijo«, prebili prvi zid pregrade, pričeli odvažati nasuti material iz rova, potem pa jim je pri financiranju del na pomoč priskočil Muzej za novejšo zgodovino, ki ga je vodil Jože Dežman.

Za grobišče v rovu Barbara se je po Štrovsovih besedah vedelo že dolgo časa. Vsi so vedeli, a vendar tega nihče uradno ni potrdil. Zdaj je drugače, država je potrdila, da je tam množično grobišče in nihče tega ne more več prikriti, da je v njem okoli 4.000 umorjenih ljudi.

V nadaljevanju sta problematiko velikih zločinov, ki so se zgodili na Slovenskem, s stališča psihologije in družinske terapije (*Družina v primežu generacij*) ter s filozofske in etične perspektive (*Temeljni problemi (družbene) morale na Slovenskem*) osvetlila dr. Lia Katarina Kompan Erzar in dr. Bojan Žalec, oba z ljubljanske teološke fakultete.

Erzarjeva je dejala, da spoštuje ljudi, ki so »odigrali« slovensko An-

da »nočno moro obvladamo tako, da jo poimenujemo s pravim imenom«. V Sloveniji je maja in junija 1945 šlo za genocid, za sistematično uničenje ene skupine ljudi, po njegovem pa celo za klasicid in politocid.

Strokovno in pietetno

Pavel Jamnik (ministrstvo za notranje zadeve) je predstavil fizične posege v prekrita grobišča. Dejal je, da morajo biti posegi v grobišča strokovni in pietetni do žrtev. Ti posegi so lahko sondiranja, s katerimi s čim manj škode potrdimo grobišče, ali prekopi grobišča. Pri prekopih se je zavzel za arheološko metodo, pri kateri grobišče skrbno preiščejo, s čimer poiščejo in shranijo vse predmete, ki bi lahko pomagali pri identifikaciji žrtev, prav tako tudi vsa okostja. Omenil je, da težavo predstavljajo velika grobišča, na primer grobišča v protitankovskem jarku pri Mostecu pri Brežicah. Tam je policija pred kratkim preprečila izkop žrtev, saj izbrano podjetje ni zagotavljalo, da bo grobišče izkopano po arheološko primerljivi metodi.

Jim Kosem (Halfman Research & Design – consultant to Horizon Digital Economy Research, Univerza Nottingham) je predstavil *Medijski projekt Spomenik*, neke vrste »mobilni spomenik«, kar omogoča spletna tehnologija. Omogočal naj bi, da bo obiskovalec kraja zločina lahko izvedel tudi zgodbo tam umorjenih žrtev. Projekt naj bi izvedli v Ruandi in Sloveniji.

Slikarka Margarita Maria Dolinar je z naslovom *Slovenska svetloba – dosežek sprave* predstavila svojo umetnino »spomina in opomina«, ki jo je poimenovala *Slovenska Guernica*. Slika je svoje mesto dobila v baziliki na Brezjah (levo od vhoda).

IVO ŽAJDELA